

Türkiye Koyunculugu

Mustafa KAYMAKCI*

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü, İzmir
e-mail: mustafa.kaymakci@ege.edu.tr

Sunuş

Tarım, yararlı bitki ve hayvanların yetiştirilmesi ve ürünlerinin değerlendirilmesi etkinliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, tarım insanlara buğday, et, süt, meyve, sebze, yün ya da lif üretir. Bunlarla bir yandan beslenir, bir yandan da giyiniriz. İnsan yemek yiyerek ve giyinerek doğanın döngüsüne girer, toprak, su ve güneşle kardeş olur. Bu nedenle tarım, bütün kültürlerde, inançlarda ve felsefede kaçınılmaz bir yer alır. Kısaca, tarım çıktılarından yararlanmak, bir insanlık hakkı olarak kabul edilir.

Küreselleş (tir)me ve Türkiye Koyunculugu

Tarım ürünleri, aynı zamanda bir metadır, üretilir ve satılır. Bununla birlikte, tarımsal ürünlerde ticaretin aşırı küreselleş(tir) ilmesi (*) özellikle son yüzyılda insanoğluna yarar getirmemiştir. Çünkü ticaretin küreselleştirilmesi, merkez ülkelerinin (Batı) lehine gelişmiştir. Bilim ve teknolojiyi denetim altında tutan Batı, doğayı aşırı bir şekilde sömürerek kendilerinin gereksinimlerinden daha çok tarımsal girdi ve stokları oluşturmuş ve bunlara pazar bulmak için çevre ülkelerinin tarımını çökertmiş, çökertmeye devam etmektedir. Bu durumun sonucu olarak, bir yandan milyarlarca insan açlık sınırında yaşıyor ya da ölüyor, bir yandan da aşırı beslenmenin getirdiği sağlık sorunlarını yaşıyor.

Batı ülkeleri, denetimlerindeki çokuluslu şirketler aracılığıyla (bunun tersi de doğrudur), dünyanın her köşesini, bütün kaynaklarını, doğasını ve insanlarını kullanıyor. Doymak bilmeyen bir hırs içinde, kimi zamanlar kendi aralarında çatışır gibi de yaparak, ancak özünde paylaşarak doğanın yapısını değiştiriyorlar, kirletiyorlar ve yok ediyorlar. Örneğin doğayı kirletme kotası çıkardılar, az gelişmiş ülkelere kota alıyorlar, Londra'da borsasını bile kurdular. Bunları kimi durumlarda Uluslararası Para Fonu (UPF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi ekonomik örgütlerle yapıyorlar, kimi durumlarda da petrol coğrafyasını değiştirmek için savaş çıkarıyorlar, işgallerle yapıyorlar. Uygar dünya (!) Irak, Afganistan, Gazze'deki kıyımları görmezlikten geliyor.

Dış dinamiklere açık olan Türkiye'nin tarımı da bu olumsuz gelişmelerden payını aldı. Özellikle 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile tarımında korumacılığın kaldırılması ve

(*) Küreselleş(tir)me; Batı (Merkez ya da Kuzey) ülkelerinde üretilen ve özünde yeni-liberalizm olan sosyo-ekonomik politikalara verilen genel bir terimdir. Bu politikalar, çevre ülkelere savaş dahil, farklı yaptırımlarla kabul ettirmeye çalışılıyor. Çevre ülkeleri burada edilgen durumdadır. Bu nedenle uygun terim, küreselleş(tir)me olmalıdır. Küreselleş(tir)me politikalarıyla, çevre ülkelerin kaynakları, teknelci şirketler aracılığıyla merkez ülkelere aktarılıyor. Bu nedenle, küreselleş(tir)me politikaları aslında uluslararası sömürü(emperyalizm)nün bir aracıdır. Üretilen bu sözcük, emperyalizmin anlaşılmasını zorlaştıran, saklayan ve örten bir ideolojik kavramdır.

desteklemelerin azaltılması sürecine sokuldu. Tarımsal KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri)'ler özelleştirildi ya da kapatıldı. Tarımsal desteklemeler, girilmesi neredeyse saplantı durumuna getirilen Avrupa Birliği(AB)'nin çok daha gerisinde kaldı ya da bırakıldı. Üreticilere Tarım Yasası'nda belirtilen zorunlu desteklemelerin çok altında bir kaynak aktarıldı. Bütün bunlar, "İleride AB'de desteklemeler azaltılacak, Türkiye şimdiden hazırlık yapsın" telkinleriyle gerçekleştirildi. Yetersiz desteklemeler de Türkiye'nin yapısal özelliklerine göre gerçekleştirilmedi. Desteklemeler, tarımsal işletmelerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmelerden daha çok, dev işletmelerinin yaratılması doğrultusunda ya da çok sınırlı olan büyük işletmeler lehine yapıldı (*).

Bütün bu uygulamaların sonucunda, Türkiye'nin buğday, kırmızı et, süt ve diğer tarımsal üretimi, nüfus artışı hızına göre artmadı, çoğunda da mutlak gerilemeler gözlemlendi. Türkiye bir süreden beri, tarım ürünleri dışalımıcısı bir ülke durumuna geldi. Hayvansal üretimde ise en yüksek gerilemelerden biri de koyunculuk alanında oldu. Çünkü hayvan yetiştiriciliği, neredeyse sığır ve tavuk türü ile bütünleştirilmişti. Koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesi doğrultusunda ekonomi-politikalar ihmal edildi. Bundan koyunculuk Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) etkinlikleri de payını aldı. Örneğin üniversitelere araştırma materyali sağlayan Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı işletmelerde uzun erimli ıslah çalışmaları gerçekleştirilemez duruma getirildi. Bunların kimilerinde koyun yetiştiriciliği bırakıldı ya da taşeron firmalara verildi. Kimileri de ya kapatıldı ya da özelleştirildi.

Ar-Ge etkinliklerinde ihmale uğratılan koyunculuk, yukarı da belirtildiği üzere, ekonomik anlamda da en az düzeyde, neredeyse yok miktarda desteklendi. Teknik örgütlenmesini sağlayacak birlikler de henüz emekleme aşamasında. Merkez Birliği de bilinmez nedenlerle iki başlı bir durumda. Bütün bunlara bağlı olarak ekonomik örgütlenme de yetersiz olduğu için koyun yetiştiricisi para kazanamaz duruma düştü. Bu olumsuz gelişmelere ayrılıkçı terör hareketi de eklenince, koyun sayısı son otuz yılda yarı yarıya azaldı. Bu durum, toplam kırmızı et, süt, deri, yapağı üretiminde önemli düşüşler yarattı. Düşüşler bir yandan, Türk halkının daha az kırmızı et tüketimine neden oldu, nitelikli koyun peyniri üretimini düşürdü. Deri ve yapağıda da dışa bağımlılığı pekiştirdi.

Türkiye Koyuncululuğu Nasıl Geliştirilebilir?

Ulusal Tarım Politikaları İzlenmeli

Koyun yetiştiriciliğinde de ortaya çıkan bu durum, Türkiye'de Ulusal Tarım Politikaları'nın yetersiz ya da yok oluşunun bir sonucudur. Bu nedenle, koyun

(*) Aşırı desteklemelerle yaratılan dev işletmeler, bugünlerde önemli sıkıntıları yaşıyorlar. 2008 son günlerinde İzmir'de yapılan bir toplantıda, özellikle dev sığırçılık işletmeleri, süt ve damızlık fiyatları aşırı düştüğünden kar edemez duruma düşmüşler, bankalara olan borçlarını ödeyemiyorlarmış. Bunun böyle olacağını yazmıştım (Bakınız Kaymakçı, M. 2007. Türkiye Hayvancılığı üzerine Yeni Oyunlar Oynanıyor. Dünya 12 Kasım 2007). Tekrarlayalım, Batı'nın elinde olağanüstü sığır ürünleri ve bunları yaratan sığır stokları vardı, hala var. Bunları eritmek için üçüncü dünya ülkelerine, süt kotasını yükseltmek gerekçesiyle dev sığırçılık işletmelerinin kurulmasını gündeme getirdiler. Dev sığırçılık işletmeleri kuruldu. Ancak anılan işletmeler, süt ve damızlık fiyatları bu şekilde devam ederse ya tasfiye olurlar ya da Batı'lı firmalara satılırlar. Satın almalar başladı bile. Bu olumsuz öngörümüzde haklı olmayı istemezdim. Çünkü yok olan kaynaklar, şirketlerin değil, Türkiye'nin kaynaklarıdır.

yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için önerilen teknik, ekonomik ve sosyal öneriler, Ulusal Tarım Politikaları kapsamında ele alınmalıdır.

Ulusal Tarım Politikaları, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren dünyada yaşanmakta olan ekonomik krizin Türkiye'ye getireceği yıkımları en az düzeye indirmek açısından da zorunludur. Bu da, yeni-liberal politikalar yerine ulusal ekonomi politikalarının gündeme taşınmasıyla olasıdır. Bu politikalar için ön koşulların, küreselleş(tir)me politikalarını doğru yorumlamak, devletçiliği (**) / kamuyu savunmak ve özelleştirme politikalarına karşı çıkmaktan geçtiği söylenebilir. Ulusal Tarım Politikaları kapsamında da Bilim ve Teknoloji Politikaları'nın bir parçası olan Tarımsal Araştırma Alanı'nı sağlıklı olarak tanımlama gereği vardır.

Tarımsal Araştırma Alanı Sağlıklı Olarak Tanımlanmalı

Tarımsal Araştırma Alanı'nı tanımlama, Türkiye'nin gereksinmesine uygun bir şekilde yapılmalıdır. Bu bağlamda, tarımın özellikleri ve gıda egemenliği konusu dikkate alınmalı, düşük endüstriyel girdiye dayalı sürdürülebilir tarım, organik tarım ve permakültür ile dev işletmeler yerine, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yapısal özelliklerine uyumlu Ar-Ge etkinlikleri düzenlenmelidir. Bu amaçla, Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı ile il, ilçe, bölge ve ülke düzeyinde Tarımsal Araştırma Alanı tanımlanmalıdır.

Tarımsal Araştırma Alanı'nın sağlıklı olarak tanımlanması, koyunun payının artırılmasını gündeme getirecektir. Çünkü Türkiye'nin genelde kısa boylu verimsiz meraları ile nadas, anız, bitkisel üretime uygun olmayan alanlarını en iyi değerlendiren hayvan türü koyundur. Koyun yetiştiriciliği, istihdama önemli katkı yapar, iç ticarete olduğu kadar dış ticarete de özellikle hayvansal dışsatımdaki payı yadsınamayacak kadar önemlidir. Burada üzerinde önemle durulması gerekli bir nokta da, Türkiye'nin AB ülkelerine bal ve balık dışında hayvansal ürün temelinde tek şansı koyun ve keçi ürünleri olduğudur. AB'nin koyun ve keçi ürünlerinde önemli açıkları vardır.

Bütün bu veriler dikkate alınarak koyuncululuğun geliştirilmesinde uygulanacak genetik ıslah etkinliklerinde iki boyut üzerinde durulmalıdır. Birinci boyutu, yerli gen kaynaklarının korunması ve geliştirilmesidir. Burada yerli ırklarımızın seleksiyona yanıt veremeyecek düzeyde olduğu yargısından uzaklaşma gereği vardır. İkincisi ise, geliştirilmiş ve bölgelerin bakım-besleme koşullarına uyum göstermiş koyun tiplerine yeniden sahip çıkılması konusudur. Bunların dışında, geliştirilmesi düşünülen koyun tipleri için de olanaklar sağlanmalıdır. Bütün bu araştırmalar için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB), üniversiteler, kamu kurumları ve yetiştirici birlikleriyle eşgüdüm ve birliktelik oluşturulmalıdır. Bunlara koşut olarak meralandırma ve sağlık koruma önlemleri, çağdaş bilgilerle uygulanmaya konmalıdır.

Üretim ve Pazarlama Politikaları, Üretici Lehine Düzenlenmelidir

Üretim politikaları içinde kısa dönemde et, süt, yapağı ve deri gibi ürünlerin fiyat oluşumunda desteklemelerinin ve düzenlemelerinin yapılması zorunludur. Söz konusu

(**) Burada kastedilen devletçilik, tepeden inme katı merkeziyetçilik değildir. Çalışanların denetiminde, planlı karma-ekonomiye dayalı, demokratik katılımcı bir kamusal yaklaşımdır. Bir başka deyişle yerel-merkez dengesi kurulmuş bir devletçiliktir.

destekleme ve düzenlemeler, AB ülkelerinde olduğu üzere Ortak Piyasa Düzenleri(OPD)'ne benzer bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Orta ve uzun dönemde yapısal değişikliklere gerek vardır. Bu amaca yönelik olarak çok küçük ve dağınık işletmelerin büyümesi ve birleştirilmesi, işletmelerin uzmanlaşması sağlanmalıdır. Bununla birlikte girdilerin sağlanması ve çıktıların değerlendirilmesi için tarımsal kooperatifçiliğin desteklenmesi, temel koşuldur. Bu yaklaşım, üreticiyi sanayici durumuna getirerek katma değerün üreticide kalmasına neden olacaktır.

Pazarlamada da yatay ve dikey bütünleşmeye dayalı bu örgütlenme modeli gerçekleştirilmelidir. Bu modelin adı da, üretimde de rol alan kooperatif örgütlenmedir. Yurt içi pazarlamada bir önemli olgu da ticaret borsalarıdır. Ticaret borsalarında da kooperatifler etkin olmalıdır.

Dış ticarete de iki konu öne çıkar. Bunlardan birincisi, plansız dış satımdır. Plansız dış satım, üretimi de olumsuz etkilemekte, anaç varlığın yok edilmesine neden olmaktadır. İkincisi de, kaçak hayvan girişi ve çıkışıdır. Kaçakçılık mutlaka ortadan kaldırılmalıdır.

Özetle, Türkiye koyun yetiştiricilerinin sorunlarına yönelik çözüm yolları, iç dinamik harekete geçirilerek, ancak dış dinamiklerin olumsuz payını azaltarak bulunabilir. Bunun için bütün ilgi gruplarını biraraya getirerek eşgüdümüne gereksinme vardır. Eşgüdüm, bölgesel ve ulusal düzeyde gerçekleştirilmelidir. Bu yaklaşım içinde E.Ü. Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, İzmir İli Damızlık Koyun-Keçi Yetiştirici Birliği başta olmak üzere, özellikle Batı Anadolu illerinde birlikler ile ortaklaşa çalışma yapmaya karar vermiştir. Türkiye Koyunculuk Kongresi 2009, bu ortak çalışmanın bir ürünüdür. Uzun yıllar ihmal edilmiş bir konu olan koyunculüğün bu şekilde gündeme getirilmesi, koyun-keçi birliklerinin ivme kazanması açısından da bir fırsat yaratacaktır. Ancak bu kongre, üreticiler kadar üniversiteler ve TKB açısından da yararlı olacaktır. Çünkü onlar, hedef kitlelerce bütünleşecek ve yabancılaşmaktan kurtulacaktır. Hedef kitlelerce bütünleşemeyen üniversiteler ve TKB, ya taşeronlaşırlar ya da işlevlerini kaybederler.